

NEOLİBERAL İDEOLOJİNİN ÇEVRESEL YÜZÜ: EKOLİBERALİZM

ENVIRONMENTAL FACE OF NEOLIBERAL IDEOLOGY:
ECOLIBERALISM

Gencay SERTER

Dr. Tarım ve Orman Bakanlığı (Doğa Koruma ve Milli Parklar
Genel Müdürlüğü), sertergencay@yahoo.com

10.33537/sobild.2021.12.1.7

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 11.10.2020
Kabul edildiği tarih: 22.12.2020
Yayınlanma tarihi: 30.01.2021

Article Info

Date submitted: 11.10.2020
Date accepted: 22.12.2020
Date published: 30.01.2021

Anahtar sözcükler

Ekoloji; Ekoliberalizm; Özgürlük;
Doğa; Neoliberalizm.

Keywords

Ecology, Ecoliberalism, Freedom,
Nature, Neoliberalism.

Öz

1960'ların sonlarından itibaren çevre konusu ulusal ve uluslararası ölçekte önem kazanmıştır. Bu durum karşısında ülkelerin mevzuatlarında çevre konusu daha fazla önem ve yer bulurken, uluslararası platformda çevre konusu konferanslar ve hukuki metinler aracılığı ile giderek daha fazla gündeme gelmeye başlamıştır. Tüm bu pratik gelişmelere koşut olarak siyasal ideolojilerin birçoğunda ekoloji alanına doğru bir kırılma meydana gelmiştir. Siyasal ideolojilerin hemen hemen hepsi hâkim ekonomik sistem olan kapitalizmi yaşanan çevre sorunlarının ana kaynağı olarak görüp, bu gelişmeler üzerinden liberalizm ve serbest piyasa ekonomisini eleştirirken, liberal ideologlar bu saldırılara karşı öncelikle teorik bir zemin hazırlama gereği hissetmişlerdir. Bu anlamda liberal ideolojinin tıpkı diğer ideolojiler gibi temel varsayımlarını ekoloji bilimine eklemeye çabaları neticesinde serbest piyasa çevreciliği (ekoliberalizm) ortaya çıkmıştır.

Liberalizmin zaman içerisinde evrilerek eko-liberalizme dönüşümü belirli eksenler üzerinden olmuştur. Bu eksenler öncelikle içerisinde yeni birey tanımı da barındıran özgürlük, ekonomi ve doğa kavramlarıdır. Bu kapsamda makalenin birinci bölümünde ekoliberalizmin bu üç gelişme eksenini etrafında nasıl bir ideolojik çerçeve ve altyapı oluşturduğunu belirledikten sonra, ikinci bölümde ekoliberalizmin pratik yaşamda çevre sorunlarına hangi tür uygulama araçları ile müdahalede bulunduğu ortaya konmuş; bu araçların ne tür bir politik çerçeveye oturduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Abstract

In the later 1960's environmental aspects become more of an issue on national and global scale. Under these circumstances, environmental issues take part in the legislations of countries and in the international platform, conferences. Similarly, these practical developments about environment caused political ideologies to become more extensive towards ecological wisdom. Almost all of the ideologies accepted that capitalism causes these environmental problems, so while they criticized the liberalism and free market economy regarding these trends, liberal ideologists/theorists need to supply a theoretical foundation against these intellectual attacks. Therefore, free market environmentalism (ecoliberalism) was introduced like the other ideologies, resulting from the studies to combine its basic assumptions with the ecology.

Liberalism has evolved into ecoliberalism through the specific axes. These axes are the concepts of freedom in which embodied a new description of person, economy and nature. In this context, after specifying how ecoliberalism forms an ideological framework and a basis within these axes in the first part of this article, in the second part it is worked out how ecoliberalism responds to environmental problems and by which practical tools it handles with them and tried to identify what kind of a political frame these tools are placed in.

Giriş

1960'lı yıllardan itibaren çevre konusundaki duyarlılığın artması ile beraber çevre kavramının politikleşme süreci başlamıştır. 1962 yılında yayımlanan ve başta DDT olmak üzere tarımda kullanılan kimyasal ilaçların doğal yaşam üzerine yarattığı ölümcül etkilerin açıklandığı Rachel Carson'un Sessiz Bahar (Silent Spring) adlı kitabının yayınlanması ilk adımı oluşturmuş; bilimsel verilerle ortaya koyduğu kötümser ama gerçekçi senaryo kamuoyunda geniş yankı bulmuştur. Yine bu yıllarda batı kapitalizmi ile reel sosyalizm rekabetinden kaynaklı endüstrileşme yarışının çevre sorununu göz ardı edilmeyecek bir noktaya taşınması, 1968 öğrenci olayları içerisinde çevre mücadelesinin giderek yükselen biçimde görünür olmaya başlaması ve nihayetinde 1970'li yıllarda yaşanan enerji krizinin çevre sorununu insanların gündelik hayatlarının bir parçası haline getirmesi, çevre hareketinin toplumsal desteğinin yükselmesine neden olmuştur (Önder, 2009: 98). Oluşan bu atmosfer içerisinde çevre bir yandan tüm dünya devletlerinin gündemine girip uluslararası konferansların başlıca konusu haline gelmeye başlarken; diğer taraftan da yine küresel ölçekte çevre için mücadele eden Greenpeace gibi sivil toplum kuruluşları ortaya çıkmaya başlamıştır.

Tüm bu gelişmelerden sonra çevre hemen hemen bütün ideolojik yapıların farklı biçimlerde ilgi alanı haline gelmeye başlamış ve kimi zaman kırılmalar kimi zaman da reformlar biçiminde ideolojiler dönüşüme uğramıştır. Bu dönüşümler neticesinde eko-anarşizm, eko-feminizm, eko-sosyalizm ve eko-marksizm gibi görüşler ortaya çıkmıştır. Mevcut ekonomik sistemin, hiyerarşiye dayalı, erkek egemen ve sınıflı toplum yapısının esas itibari ile çevre alanındaki bozulmalar ve yıkımın da kaynağı olduğu tezinden yola çıkarak meydana gelen muhalif kanatta yer alan ideolojilerdeki bu değişim ve çeşitlenmelere koşut olarak, liberal ideolojide de benzer bir dönüşüm süreci yaşanmıştır. Bu anlamda liberal ideoloji çevre üzerinden kendine yöneltilen eleştirilere cevap verecek biçimde teorik arka planını oluşturulmaya çalışmıştır. Bu teorik çerçeve özü itibari ile kırılma biçiminde liberalizmin kendi ahlaki değerlerinden tamamen bir kopuş olarak değil, doğaya karşı araçsal bakışının reformist bir değişimi olarak ortaya çıkmıştır.

Bu süreci içerisinde öncü çalışmalar 1970'lerin sonlarına doğru kurulan PERC (Political Economy Research Center, Politik Ekonomi Araştırma Merkezi) tarafından yapılmıştır. Bu kuruluş Şikago Okulu'nun ekonomi alanındaki görüşlerini temel alarak neoliberal ideolojinin çevre alanındaki uygulamalarına düşünsel ve pratik anlamda altlık oluşturmuştur (Asserson, 2007). Şikago Okulu'nun¹ görüşleri doğrultusunda kamusal alanlar ve doğal kaynakların yönetilmesine yönelik teorik altyapıyı

oluşturmak ana hedefi ile kurulan bu merkez (Nelson, 2001), çevrenin serbest piyasa mantığı içerisinde nasıl değerlendirilebileceğine ilişkin birçok yayın ve çalışma yapmıştır.

PERC öncülüğünde sürdürülen bu çalışmalar neticesinde liberal ideoloji, tıpkı diğer ideolojiler gibi ekoloji disiplinini ve çevre kavramını, temel varsayımları içerisine alacak şekilde genişlemiştir. Hem eleştiriler hem de olanaklar anlamında çevrenin kapitalizm açısından taşıdığı önem bağlamında gerçekleştirilen bu ideolojik açılım ekoliberalizmi (serbest piyasa çevreciliği) doğurmuştur.

Ekoliberalizmin ideolojik anlamda altyapısı liberalizmin neoliberalizme dönüşürken üzerinde ilerlediği belirli eksenler üzerine kurulmuştur. Bu eksenler aynı zamanda liberalizmin tarih sahnesine çıktığı andan itibaren kendi ideolojik altyapısını üzerine kurguladığı değerler olan ve içerisinde yeni birey tanımını da barındıran özgürlük, ekonomi ve doğa-insan ilişkisi olmuştur.

Ekoliberalizm, çevre sorunlarına dair nihai çözümün liberalizmin kadim tezlerinde var olduğu tezini savunurken; hakim ekonomik işleyiş olarak özel mülkiyet ve kar maksimizasyonuna dayalı, sürekli büyüme bağımlılığı olan kapitalist sistemin bugün artık yerküreyi ekolojik bir yıkıma sürüklediği ortadadır. Ancak ekoliberalizm, yaşanan küresel ekolojik yıkımın sorumlusu olan kapitalizmin yeni üretim ölçeğinde yaşanan çevre sorunlarına nihai çözümün yine derinleştirilmiş ve yaygınlaştırılmış özel mülkiyet ağı ve kar için rekabet gibi kavramlar olduğu gibi oldukça tartışmalı bir tezi bizlere sunmaktadır.

Bu çerçevede çalışma; ekoliberalizmin çevre sorunlarına gerçek anlamda çözüm olup olamayacağıyla beraber; esasen ekoliberalizmin çözümü mevcut işleyişi içerisinde aradığı kapitalizmin temel ekonomik kurgusunun, neden yaşanan küresel ekolojik yıkıma bir çare olmanın ötesinde onu derinleştiren bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaya çalışacaktır. Bu amaçla ekoliberalizmin teorik arka planıyla birlikte ortaya koyduğu pratikler; güncel veriler ve tartışmalar eşliğinde analiz edilmeye çalışılacaktır.

1. Ekoliberalizmin İdeolojik Çerçevesi

Çevrenin 1970'lerden itibaren bilim dünyasında ve buna paralel olarak siyasal arenada en çok tartışılan alanlardan biri haline gelmesiyle birlikte kapitalizme karşı açılan bu en yeni ve en canlı cephede argüman üretmek üzere doğa, ekosistem, ekoloji gibi kavramların hepsi liberal ideoloji içerisinde yeniden yorumlanmıştır.

¹ Şikago Üniversitesi bünyesinde kurulan ve kuruculuğunu Frank Knight'in yaptığı ancak en önemli temsilcisi Milton Friedman olan bu okul; esas itibariyle Keynesçi Ekonomi Modeline karşı, katıksız serbest piyasa ekonomi modelini savunmuştur. Tam rekabete dayalı tüketici ve teşebbüs özgürlüğü ilkeleri doğrultusunda, devletin ekonomi üzerinde minimum müdahalede bulunması gerektiğini düşünen bu okul; bu anlamda neoliberal ideolojinin ekonomi alanındaki fikir külliyatını oluşturmuştur (Aktan, 2004).

Tüm bu yorumların neticesinde ortaya çıkan ekoliberalizm her ne kadar neoliberalizmin çevre alanındaki pratik ve teorik önermelerini içeren ideolojik çerçeveye olarak görülse de; özünde liberalizmin neoliberalizme dönüşümünde ortaya çıkan, geçmişten bugüne aktarılan tüm değer ve anlayışların etkisini içerisinde barındıran bir yapıya sahip olmuştur. Bu anlamda liberalizmin tarih sahnesine çıktığı andan itibaren kendini var ettiği özgürlük ve özel mülkiyet kavramları ekoliberalizmin de ideolojik altyapısını oluşturan temel kavramlar olmuştur.

1.1.Liberalizmin Özgürlüğünden Ekoliberalizmin Özgürlüğüne

Liberalizm, ortaçağ düzeninin çözülmesiyle ortaya çıkan ve kökeninde bu düzeni dönüştüren sosyo-ekonomik koşulların ve bu koşullara koşut olarak gelişen düşünce dünyasındaki gelişmelerin ortaya çıkardığı bir ideolojidir. Ortaçağ düzeninin sosyal organizasyonu olan feodalite, 12. yy'dan itibaren ana aktörü kentsoylu tüccar sınıfın (burjuvazi) öncülüğünde hız kazanan ticaret neticesinde dönüşüme uğramış; kentler birer ticari birim olarak belirginleşmeye başlamıştır. Gelişen ticaret ve kent yaşamının önünde, feodalitenin ekonomik işleyişini oluşturan tarımsal üretime dayalı derebeylik sistemi ve bu sistemin en güçlü aktörü olan kilisenin skolastik öğretisi, tarih sahnesindeki yerini alan burjuva sınıfının serbest ticaret ve özel mülkiyetin korunması noktasında belirginleşen talepleri ve bu talepleri sürekli kılacak yaşam ve anlayış biçimi karşısında yıkıma uğramıştır. Tarihteki bu dönüşümü yaratan burjuva sınıfının talepleri; ortaya çıkan yeni ideoloji olarak liberalizmin temel taşlarını oluşturmuştur. Bu anlamda liberalizmin temel taşları, özel mülkiyet ve bu mülkiyetin koşulsuz çoğaltılması ve korunmasını sağlayacak biçimde yorumlanan özgürlük kavramları olmuştur.

Özgürlük liberalizmin ilk ortaya çıkışından itibaren üzerine en çok vurgu yapılan değer olmuştur. Ortaçağ'ın hâkim düşünce sistematiği olarak skolastik düşüncenin temelini oluşturan "cennetten kovulan günahkâr insan" figüründen farklı olarak, Rönesans ve Reform hareketleri neticesinde rasyonel akılla her şeyin mümkün olduğuna inanan yeni bir insan figürü ortaya çıkmıştır. Rasyonel akılla sorunları saptayıp, çözüme yeteneğine sahip olduğu düşünülen bu insan figürü (Berktay, 2009: 50) liberal ideolojinin de kuramsal temellerinin yapıtaşını oluşturmuştur.

Bu doğrultuda liberalizmin Aydınlanma Çağı'ndaki kuramcısı olarak bilinen John Locke, insan doğası ile ilgili olarak iyimser bir görüşe sahip olmuştur. Hatta özgürlüğü insanın varoluşsal problemi olarak ortaya koyan Locke (1632-1704) bireyin kendi başına bırakıldığında özgürlüğün en üst noktasına taşınacağını öne sürmüştür (Baradat, 2012: 86). Bu özgürlük anlayışı

her zaman ideolojik bir araç olarak, liberal ideologlar tarafından kullanılmıştır. Liberal ideolojinin pratiklerinin kuramsal temelleri çizilirken ve yöneltilen her eleştiriye karşı savunma hattı oluşturulurken ilk olarak başvurulan değer bu anlamda özgürlük olmuştur. Ancak özgürlük kavramının soyut ve sınırları belirsiz yapısı, liberal ideolojiye bir yandan kendi ideolojik çerçevesi içerisinde bu kavramı istediği biçimde yorumlama olanağını verirken; diğer taraftan da geniş kitleler açısından kabul gören ve etkili bir savunma hattı oluşturmaya imkân sağlamıştır.

Liberal ideolojinin ortaya çıktığı ilk dönemde çevre alanına dair ideolojik çerçeve de özgür insan figürü üzerinden biçimlenmiştir. John Locke'a göre akıl sahibi insan adeta yeryüzünde ayrıcalıklı olarak kutsanmış bir varlık olup; rasyonel akıl tanrısal bir yeti, rasyonel akıl kullanarak yeryüzünü şekillendirmek ise insanoğluna verilmiş tanrısal bir görev olarak görülmüştür² (Locke, 2013). Bu Tanrısal görevi Locke şu şekillerde ifade etmiştir. "*Dünyayı insanoğluna ortak olarak veren Tanrı, aynı zamanda insanın ihtiyacı olanı elde etmesi için emek sarf etmesini emretmiştir*" (2010: 49) ve "*Tanrı dünyayı çalışkan ve rasyonel olanın kullanması için vermiştir*" (2010: 50).

Görüldüğü üzere liberalizmin kuramsal çerçevesi içerisinde doğa adeta boş ve değersiz bir alan olarak tanımlanmış olup; sadece insanın kullanımına girdiği zaman onun özgürleşebilmesine aracılık ettiği oranda anlam kazanabilecek bir alan olarak görülmüştür. Bu kapsamda çevreye liberal ideoloji içerisinde yüklenmiş herhangi bir etik ya da ahlaki anlam yoktur. Hatta liberal ideolojinin ilk ortaya çıktığı dönemde çevre neredeyse yok sayılmış; insan ve çevre arasındaki ilişki salt insan odaklı bir çerçeveden ele alınmıştır.

Neoliberalizm de liberalizmden aldığı çerçevesi belirsiz özgürlük mitini kendi düşünce dünyasını pratik anlamda hayata geçirirken benzer şekilde kullanmıştır. Sosyalist dünyanın çözüldüğü, iletişim ve haberleşme olanakları sayesinde tüm dünyanın kapitalist ekonomi modeli açısından bir hammadde ve pazar alanı haline dönüştüğü dönemde, emek muhalefetinin zayıflığının da getirdiği dönemsel gücün etkisiyle neoliberalizm; özgürlüğü tamamen dar çerçevede ve sermaye lehine yorumlayarak ele almıştır. Bu dönemde kapitalist modelin mutlak kabulünden hareketle toplum atomize bireylerin toplamı halinde formüle edilmiş ve özgürlüğün de ölçüsü bu birey olmuştur. Örneğin neoliberal dönemin en keskin düşünürlerinden olan Hayek özgürlüğü "başkasının keyfi iradesinden bağımsız" olma durumu olarak salt bireyler arası bir olgu olarak ele almıştır (Hayek, 2013: 38, 39). Bu anlamda Hayek'in düşünce dünyası içerisinde tek ve gerçek ölçek insan olarak keskin şekilde belirginleşirken, iktisadi hayatı kontrol etmeye yönelik her müdahale

² John Locke insanın barındırdığı kutsiyeti sahip olduğu akıl üzerinden tanımlamıştır. John Locke'a göre diğer varlıklardan farklı olarak duyum haricinde aklıyla tanrının varoluşunu algılayabilen ve açıklayan tek varlık insandır. Tanrı ve us arasında doğrudan ilişki kuran John Locke bu anlamda akıl sahibi insanı adeta yeryüzünde ayrıcalıklı olarak kutsanmış bir varlık olarak tanımlamıştır (Locke, 2013).

(planlama), sosyal güvenlik ve kolektivismeye referans veren her şey bireysel özgürlüğün karşısında, hatta totaliterliğin bir aracı olarak görmüştür (Hayek, 2014).

Neoliberal ideolojinin çevre alanındaki temel bakış açısını da bu çerçeve oluşturmuş; her türlü muhalefet ve argüman yine kadim özgürlük paradigmasına yaslanılarak cevaplanmıştır. Mutlak şartla fetişleştirilen ve gerek toplumdaki, gerek yaşadığı doğal çevreden bağımsız ve hatta kopuk biçimde ele alınan “birey özgürlüğü” her türlü çevresel ve toplumsal kaygının üzerinde görülmüştür. Tüm dünyanın hem hammadde, hem pazar, hem de yutak alanı olarak kullanıldığı neoliberal dönemde çevresel kaygılar kapitalizme karşı yükselmeye başlayan muhalefet sathında yeni ve canlı bir cephe yaratırken; kapitalizme yöneltilen çevre temelli eleştiriler, ekoliberalizmin liberalizme referansla oluşturduğu kuramsal çerçeve içerisinde özgürlük kavramı üzerinden cevaplanmıştır. Bu kapsamda 1970’lerden itibaren hız kazanan ve gündelik hayatta sıkça dile getirilen, çevresel kaygıların küresel ölçekte toptan bir yıkım (Armageddon) yaratacağı tezine dayanan ve bir düşünce kuruluşu olarak Roma Kulübü tarafından kaleme alınan “Büyümenin Sınırları” (Limits to Growth) kitabında ortaya konulduğu biçimiyle (Meadow vd. 1978); ekonomik anlamda büyümenin ivedilikle sınırlandırılması hatta durdurulmasına yönelik ileri sürülen görüşle beraber başlayan argümanlar zincirinin tamamı özgürlüğü kısıtlayıcı düşünceler olarak görülmüşlerdir. Yine bu çerçevede ilk karşı çıkışlardan biri 1992 Rio Konferansı öncesinde kaleme alınan Heidelberg Çağrısı ile somutlaşmıştır. 33 ülkeden 62 bilim insanı tarafından hazırlanan bu bildirmede ekolojik sorunlar bahane edilerek, sosyo-ekonomik gelişmeye ve bilimsel ilerlemeye karşı bir tutum takınılmasına olanak veren zararlı bir ideoloji olarak ekolojik düşüncenin ortaya çıktığı ileri sürmüş ve insanlığın mutlak gelişme hedefinden vazgeçmemesi gerektiği belirtilmiştir (Birikim, 1994: 35-37).

Yaşanan bu gerilimler daha sonrasında ideolojik bir çerçeve içerisinde açıklanmaya çalışılmış ve ekoliberalizmin ideologları öncelikle çevresel kaygıların bahsedildiği kadar büyük problemler olmadığını iddia ederek; bu kaygılar dolayısıyla bireyin ekonomik gelişiminin engellenmesinin doğrudan özgürlük problemi olduğunu belirtmişlerdir. Bu durumu ekoliberalizmin kuramcılarında olan Wissenburg “*Eğer tüm bunlar (ekolojik problemler) insanın zihninde ise, bu sadece ahlaki bir problemi işaret etmektedir. Bu ahlaki problem temelde bizim neye ve niçin değer verdiğimizle ilişkilidir. Bizim değer verebileceğimiz yegâne şey özgürlüktür*” (Wissenburg, 1998: 1; parantez içerisindeki yazara aittir) şeklinde ifade etmiştir.

Özgürlük üzerinden bu argüman sadece teorik zeminde sınırlı kalmamış, siyasetin pratik alanında da karşılık bulmuştur. 14 Haziran 2007’de Financial Times

dergisinde Çek Cumhuriyeti başkanı Vaclav Klaus’un verdiği röportaj şu şekildedir:

Çevreciler ve onların takipçilerinin havayla ilgili radikal önlemler alınmasını önermeleri için bir tek istisnai derecede sıcak geçen kış mevsimi yeterli oldu. Akılcı ve özgürlük düşkünü insanlar buna tepki vermek zorundalar... Hayatının çoğunu komünizmde geçirmiş biri olarak bana göre özgürlüğümüze, demokrasiye, piyasa ekonomisine ve refaha yönelmiş en büyük tehdit hırslı çevreciliktir, komünizm değil. Bu ideoloji insanlığın özgürce ve kendiliğinden evrimi yerine bir çeşit merkezi (yani küresel) planlamayı koymak istemektedir (Li, 2008: 110).

Neoliberal dönemdeki kapitalizmin katıksız savunucusu ve ideologlarından olan Hayek’in çizdiği çerçeveyi çevre sathında somutlaştıran; Wissenburg’un çevreye yönelik kaygıları özgürlük söz konusu olduğunda görmezden gelen anlayışıyla örtüşür biçimde dile getirilen bu sözler; esas itibarıyla ekoliberalizmin çevre konusundaki sorunlara bakış açısının çarpıcı bir örneğini oluşturmaktadır.

Ancak ekoliberalizmin çevre alanındaki siyasal konumlanması sadece defansif bir çerçevede kalmamıştır. Neoliberalizmin sermaye birikim rejiminin gerekleri doğrultusunda çevre, liberalizmden farklı olarak boş bir alan olmanın ötesinde, ekoliberalizm içerisinde sermaye artırımına katkı sağlayacak önemli bir alan olarak görülmüştür. Liberalizmin neredeyse özgürlükle özdeşleştirdiği özel mülkiyet, ekoliberalizmin çevre alanındaki en önemli ideolojik aygıtı olurken; bu mülkiyetin üzerine kurulduğu çevre kavramı da bu ideolojik yapının kendi kuramsal yapısı çerçevesinde ele alınmıştır. Bu kapsamda ekoliberalizm açısından hem yöneltilen eleştirileri cevaplamak hem de ideolojik altyapıyı sağlam temeller üzerine kurabilmek için yeni bir ekoloji, ekosistem tanımı/anlayışı ortaya koymak zorunlu hale gelmiştir.

1.2. Ekoliberalizmin Doğa ve Ekosistem Anlayışı

Liberalizmin ilk çıkış noktasına gittiğimizde esas itibarı ile kendi kurgusu içerisinde çevre kavramının bulunmadığını görürüz. Locke döneminde çevre maddi ve manevi bir problemi ifade etmemiş; kapsayıcı bir çevre anlayışı liberal ideolojinin başlangıç evresinde mevcut olmamıştır.³ Bu çerçevede liberalizm, doğa ve insan arasındaki ilişkiyi insanın ekonomik faaliyetleri aracılığıyla doğa ile sürdürdüğü güç ilişkisi üzerinden kurgulamış ve doğaya iki temel rol yüklemiştir. Somut olarak yüklediği rol gereği doğa, bitmez tükenmez kaynaklarla dolu bir alanı, soyut olarak da insanın üzerine zafer kazanarak elde ettiği haklardan vücut bulan bir bütünü ifade etmiştir (Wissenburg, 1998).

³ Wissenburg’un bu durumu “adeta insanlık çevrenin içerisinde yaşamıyor, çevrenin köşesinde, hemen doğanın sınırı üzerinde bulunuyordu” biçiminde ifade etmiştir (Wissenburg, 1998).

Liberalizmde, doğa insana hem dost, hem de düşman iki yüze sahip olmuştur. Doğa hem isteklerimizi gerçekleştirmek için gereken kaynakları sağlayan, hem de isteklerimizin önünde engel oluşturan vahşi, ham, ele geçirilmemiş bir tarafı içerisinde barındırır şekilde tanımlanmıştır.

Wissenburg'dan farklı olarak Stroup ise doğanın vahşiliğini tamamen kıtlık kavramı ile ilişkilendirerek açıklamıştır. Stroup'a göre doğa bir kıtlık dünyasıdır ve dolayısıyla bu dünyada acımasızca rekabet ve çatışma kaçınılmazdır (Stroup, 2014). Onu evcilleştirmek ve yenilebilir, içilebilir, giyilebilir, kullanılabilir duruma getirmek için dönüştürmek zorunluluğu vardır. Doğanın birinci yasası olan hayatta kalmayı başarma prensibine göre, klasik liberalizme referansla doğada her varlıktan farklı ve ayrıcalıklı olarak rasyonel akılla donatılmış insan için bu bir doğal hak olarak görülmüştür (Wissenburg, 1998).

Bu şekilde hem Wissenburg, hem Stroup özü itibariyle serbest piyasa ekonomisi içerisindeki yıkıcı rekabetin kökenlerinin doğada var olduğunu varsaymışlardır. Bu durum etik açıdan düşünüldüğünde doğal hukuku temel alan liberal düşünce açısından tutarlı görülmektedir. Çünkü liberal ideolojinin kurgusu içerisinde yaradılışı gereği doğaya hâkim olmak ve bu şekilde doğanın insanoğlunu zapt ettiği sınırlardan kurtularak özgürlüğe kavuşmak gibi bir yükümlülüğü olan insan, kendisine verilen bu görevi özel mülkiyet aracılığı ile yerine getirmektedir.⁴ Dolayısıyla doğa, insan tarafından mutlak şekilde kullanılması gereken, üzerinde mülkiyet ilişkileri kuruldukça değer kazanacak olan bir alan olarak görülmüştür. Kökenleri John Locke'a dayanan bu ideolojik yapı içerisinde doğal kaynaklar tabiat içerisinde herhangi bir mülkiyet ilişkisinden bağımsız olarak bulunmaları halinde kendi başlarına bir değer ifade etmemektedirler. Onun değerli hale gelebilmesi için ürün haline dönüşmesi, bunun için de insanın yaratıcılığı ile doğal kaynakların etkileşime geçmesi gerektiği savunulmuştur.⁵

Liberalizm bu şekilde insanı, doğa ile ilişkisinde hâkim ve dönüştürücü konuma yerleştirirken özünde hiyerarşik ve baskıcı bir bakış açısı ortaya koymuştur. Bu bakış açısı ekoliberalizmin ekosistem, ekoloji gibi kavramları kendi ideolojik konumlanışı içerisinde yeniden yorumlarken yararlandığı temel düşünce sistematğini oluşturmuştur. Liberalizmin kökeninde olan özel mülkiyeti ve buna bağlı olarak insanın doğa karşısındaki mutlak hâkimiyetini

savunan bakış açısı ekoliberalizmde de varlığını sürdürmüş ve teorik bir içeriğe kavuşmuştur. Bu çerçevede ekoliberal görüşe sahip düşünürlerden Anderson ve Leal, öncelikle kapitalizmin kar odaklı ve yıkıcı yaklaşımını yaptıkları ekosistem tanımı üzerinden doğrulama çabasına girişmişler ve bu doğrultuda ekosistemi kapitalizmin tüm ekonomik varsayımlarını içerecek şekilde aşağıdaki gibi tariflemişlerdir.⁶

Bir ekosistemde bir hücre açık bırakılırsa bir tür bu hücreyi doldurmaktan "karlı" çıkacağı gibi, diğer türlerden yararlanabilir. Eğer bir elk sürüsü yetişirse, ayılar ve kurtlar için ek bir yiyecek ortaya çıkacak ve çok sayıda yırtıcı yaratık bu "karlı" fırsattan yararlanarak çoğalacaktır. Bireysel elk, yırtıcılardan zarar görürken sayıları da kontrol altına alınır. Süreç içinde bitkiler yaşamını sürdürecek ve haşereler ekosistemdeki yerlerini koruyacaklardır...Serbest piyasa çevreciliği ile ekosistemlerin mukayesesi, piyasa işlemlerinin, kaynaklarının iyi sahipliliği ve çevresel kalite ile nasıl uyum içinde olduğunu vurgulamaya yarar. Yaşamı sürdürmenin, bir boşluğu başarı ile dolduran türleri ödüllendirmesi gibi, artan zenginlik de kaynaklarını etkin biçimde yöneten sahiplerini ödüllendirir (Anderson ve Leal, 1996: 9-10)

Görüldüğü üzere burada yazarlar tarafından ekosistem içerisindeki hareketler kâr, kârlı çıkma, başarı, ödüllendirme gibi kavramlarla açıklanırken, liberal ideolojinin en büyük amacı olan kâr elde etme isteğinin ve bu amaç doğrultusunda mücadelenin, doğada var olan bir güdü olduğu vurgusu yapılmıştır. Dolayısıyla liberalizmin temel tezlerinden olan rasyonel akla sahip ve bireysel refahı için faaliyette bulunan insanın, bu faaliyetler neticesinde hem kendini hem toplumu refaha kavuşturacağı tezinin, doğa içerisinde hâlihazırda bulunan bir kural olduğu iddia edilmiştir.

Aynı şekilde Anderson ve Leal ekoloji bilimini kendi ideolojileri çerçevesinde yorumlamışlardır. Anderson ve Leal'a göre "Ekoloji ... türler arası işlemlerin ve etkileşimlerin de incelenmesi olup çevresel değişimlere çözüm reçeteleri sunmaz. Serbest piyasa çevreciliği gibi, ekoloji de türlerin üyelerine ulaşan bilgi ve dürtülerin üzerinde yoğunlaşır" (1996: 9). Anlaşılabacağı üzere burada

⁴ Mülk edinmeye ilişkin Tanrısal görevi Locke şu şekillerde ifade etmiştir. "Dünyayı insanoğluna ortak olarak veren Tanrı, aynı zamanda insanın ihtiyacı olanı elde etmesi için emek sarf etmesini emretmiştir" (2010: 49) ve "Tanrı dünyayı çalışkan ve rasyonel olanın kullanması için vermiştir (ve emek insanın yeryüzünü mülk edinme hakkıdır)...İnsanları yöneten yasa bir toprak parçasına özel mülk olarak el koymaya olanak verir. Tanrı emreder ve onun isteği insanı emek harcamaya iter" (2010: 50).

⁵ Locke bu süreci şu şekilde aktarmıştır: "Yeryüzü ve tüm ilkel yaratıklar insanoğluna ortak olarak verilmiş olsa da, her insan kendi benliğine sahiptir...Vücudunun emeği, ellerinin işi, uygun bir deyişle, kişinin kendisindedir diyebiliriz. Öyleyse doğanın verdiği haliyle kişinin ondan elde ettiği her ne ise, emeğini karıştırdığı, kattığı şey onundur ve bu nedenle onu kendi mülkü yapar...Emeğin emek verenin sorgulanamaz mülkü olması nedeniyle, bir kişinin emeğini bir kez kattığı şeye emek katandan başka kimse hak iddia edemez" (2010: 46).

⁶ Aynı şekilde açık bir ekosistem tanımı yapmasa da Stroup serbest piyasa ekonomisi içerisinde var olan rekabet kavramının doğa içerisinde yıkıcı biçimde var olduğunu ifade etmiş; "kıtlık ve rekabet[in] bencil insanoğluya sınırlı fikirler" olmadığını belirtmiştir (2014: 16).

yazarlar tarafından ekoloji sadece izleyen; kesinlikle müdahalede bulunmayan bir tanım içerisine sokulmuş ve piyasanın kendi kendini dengeye getireceği mitinin doğa içerisinde var olduğu öne sürülmüştür. Bir başka ifade ile ekoloji bilimi tanımı üzerinden serbest piyasanın kendi kendini dengeye getireceği, bu yüzden de devlet müdahalesinin zararlı olduğu varsayımının olumlaması yapılmaya çalışılmıştır.

Özetle ekoliberalizmin temel tezi, serbest piyasa ekonomisinin tüm gerekçelerinin doğada hâlihazırda bulunduğu ve bu nedenle mutlak şartla kabul edilmesinin en rasyonel davranış olduğudur. Ekoliberalizm doğada var olan ekosistemlerin bir denge içerisinde varlıklarını sürdürdükleri gibi, rasyonel akılla kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden bireyler aracılığı ile serbest piyasa ekonomisinin de dengeye ulaşacağı ve bu şekilde toplumun refahının en üst seviyeye çıkacağını varsaymıştır.

1.3.Ekoliberalizmde Ekonomik Anlamda Çevrenin Değişen Anlamı

Artan haberleşme ve ulaşım olanakları ile reel sosyalizmin yaşadığı başarısızlığa bağlı işçi sınıfının muhalefet anlamında yaşadığı güç kaybı neticesinde, üretim ölçeğini genişleten kapitalizm, yeni uluslararası işbölümü çerçevesinde öncesine göre tüm dünyayı bir pazar ve üretim alanı olarak organize etme yeteneğine erişmiştir. Bu dönüşümü gerçekleştirecek biçimde öncülüğünü Şikago Okulu temsilcileri tarafından oluşturulan teorik ve felsefi altyapı doğrultusunda mutlak şartla özelleştirme, piyasalaştırma ve minimum devlet müdahalesi neoliberalizmin temel politikaları haline gelmiştir.⁷

Kapitalizmin 1970'lerden itibaren yaşadığı bu dönüşüm iktisat anlayışında da köklü değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Piyasa koşullarını talepten çok arzın belirlediğini ve malların fiyat oluşumunda emek değer teorisi yerine malın tüketiminden ortaya çıkacak fayda üzerinden kavramsallaştırmasını yapan neoklasik iktisatın bu dönüşümü içerisinde çevre de klasik iktisattan farklılaşan biçimde yorumlanmıştır.

Daha öncesinde belirttiğimiz üzere liberal görüş içerisinde çevre (doğa) adeta nötr bir alanı temsil ederken; bu görüşle örtüşür biçimde klasik iktisat içerisinde de bu kavramlar adeta yok sayılmıştır. Klasik iktisatçılardan J. B. Say; doğal kaynakları tükenmez olmaları sebebi ile ekonomi biliminin dışında tutarken; Adam Smith'de aynı şekilde serbest mal olarak nitelendirdiği doğal kaynakları ekonomik analizlerine katmamıştır (Yerli, 2001: 14-19). Ancak daha öncesinde de belirttiğimiz üzere 1960'lardan başlayarak ilerleyen süreçlerde giderek artan sayıda bilimsel yayınlarla kesin şekilde ispatlanmaya başlanan ve etkilerin tartışmasız biçimde tüm yerkürede her canlı bireyin hissettiği ekolojik yıkım sonucunda; çevre,

kapsamı genişleyen iktisat disiplininin öncelikli alanlarından biri haline gelmiş ve ekonomik işleyiş içerisinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu anlamda çevre vergileri kavramının mucidi olarak bilinen Pigou (Lipietz, 2017: 98) çevre kavramını ekonomik değerlendirmenin içerisine alan ilk kişi olmuştur (Altuğ, 1990: 90).

Çevrenin ekonomi içerisinde bir faktör olarak öne çıkmasında çevre vergisi kavramının da itici gücünü oluşturan dışsallıklar en önemli kırılma noktasını oluşturmuştur. Klasik iktisat teorisinde serbest mal olarak görülen doğa gibi klasik dönemde sadece belirli ve sınırlı pazarlarda yalın ve ideal ortamlarda yapılan değiş tokuş süreci gibi görülen ekonomik işleyiş içerisinde üretim sürecinde ortaya çıkan dışsallıklar adeta görmezden gelinmiştir. A. Marshall 1890'da yayınladığı eserinde ilk defa dışsallıklardan bahsetmiştir. Marshall bu kavramı ortaya atarken pozitif dışsallıkları örnek olarak vermiş, ancak daha sonra Pigou dışsallıkların olumsuz da olabileceğini belirtmiştir (Aşıcı, 2017: 39). Klasik iktisatçıların göz ardı ettiği dışsallıklar ekonomik analiz içerisine dâhil edildikten sonra J.V. Liebig ile T. Veblen daha sonraki çalışmalarıyla dışsallıklarla ilgili konuyu geliştirmişlerdir (Yerli, 2001:14-19).

Emek değer teorisinden farklı olarak tüketicinin faydası üzerinden teorisini geliştiren neoklasik iktisat içerisinde klasik liberalizmden farklı biçimde dışsallıkları da değerlendirmeye alınması çevre kavramını yeni iktisat anlayışında oldukça stratejik bir noktaya taşımıştır. Artık üretim sürecinde oluşan her türlü dışsallık klasik iktisattaki gibi bir başarısızlık veya eksiklik olarak değil fiyatlanması halinde piyasa içerisinde çözümlenebilecek yeni pazar ve üretim alanları olarak görülmüştür.

Tüm bu gelişmeler neticesinde neoliberal dönemde üretim ve tüketimin ölçeğinin büyümesiyle birlikte neoklasik iktisada doğru dönüşümünü gerçekleştiren yeni ekonomi anlayışı içerisinde; önceden değerlendirme dışı bırakılan dışsallıklar ve serbest mal olarak görülen doğa serbest piyasa çevreciliğinin küresel ölçekte ele alabileceği başlıca tartışma konuları ve ilgi alanları haline gelmiştir.

Örneğin üretim ilişkileri sonucu oluşan atık ve artıklar yeni ekonomi modelinde artık birer pazar alanına dönüşmüştür. Bu anlamda pozitif ve negatif dışsallıkların maliyetlendirilmesi gibi konular artık liberal ekonominin eksiklikleri değil ekoliberalizmde kimi zaman uluslararası hukuk çerçevesinde dahi düzenlenebilen yeni birer pazar alanı haline gelmiştir. Ekonomik hacmi 2010 yılı Dünya Bankası verilerine göre 144 milyar dolara ulaşan karbon piyasası (Çevre ve Orman Bakanlığı, 2011) ve uluslararası bir sözleşme olan Basel Sözleşmesi ile düzenlenen; 1980'de ton başına 15 dolar olan 1990 yılında 250 dolara kadar çıkan tehlikeli atık ticareti bunun en açık örnekleri

⁷ Neoliberal kuramcıları da pratik anlamda hayata geçirilmesini önerdikleri politikalara felsefi bir arka plan kurgularken yaslandıkları en önemli kavram özgürlük miti olmuştur. Bu anlamda Hayek "Kölelik Yolu" ve "Özgürlüğün Anayasası" kitapları ile serbest piyasa işleyiş ile özgürlük arasında doğrudan ilişki kurduğu kitaplardır.

olmuştur (Ponting, 2012: 451). Bu şekilde kirliletmeyi etik çerçeveden uzaklaştırıp tamamen ekonomik bir olgu haline getiren neoliberal işleyiş; ekonomik alanda dünya üzerinde yarattığı mekânsal adaletsizlikleri çevre alanıyla birlikte derinleştirmiştir. Çevre kirliliğinin uzun vadede yaratacağı maliyet ve yaşam kalitesi üzerindeki negatif dışsallıkların tamamı, uluslararası sözleşmelerle yasal altyapısı kurgulanmış ticaret ağları üzerinden, gelişmiş ülkelerden az gelişmiş ülkelere transfer edilmiştir.⁸

Üretim süreci neticesinde sadece oluşan dışsallıklar değil, yeni üretim modelinin getirdiği teknolojik yeniliklerin bizatihi kendisi de bir pazarlama unsuruna dönüşmüştür. Bu noktada tarihsel kırılmayı yaratan olay ise 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizi olmuştur. Temel enerji girdisi olarak kullanılan petrol türevi yakıtlarda yaşanan arz sıkıntısı neticesinde, gelişmiş ülkeler uzun vadeli üretim modelleri içerisinde petrol dışı enerji kaynaklarına ağırlık vermişlerdir. Petrolden elektrik üretimi 1974 yılında %24 civarındayken, 20 yıl sonra %8.5 seviyesine düşmüş ve 2017 yılında %2'ye kadar inmiştir. Aynı yıllarda güneş, rüzgar, jeotermal, biyoyakıt ve atığa dayalı elektrik üretimi ise %0.4 seviyelerinden %2'ye ve 2017'de ise %13 seviyelerine yükselmiştir (The IEA, 2019).

Bu her ne kadar çevre alanında ekonomik işleyişin olumlu bir dönüşümü olarak görülsede esas itibariyle kapitalizmin sürekli büyüme zorunluluğunun sonucunda ortaya çıkmış bir durumdur. Bu önemli dönüşüm, serbest piyasa çevreciliğinin pratikte hâkimiyet kuracağı alanların önünü açıp; çevrenin korunması anlamında teknolojik hâkimiyetin batı ülkeleri tarafından ele geçirilmesine olanak sağlamıştır. Aynı şekilde yaşanan petrol krizi neoliberalizmin; işleyiş içerisinde yaşanan çevre problemlerinin çözümünde etik ve temel ekonomik işleyişin sorgulanmadan; teknolojiye dayalı çözümler ortaya sürebilmesine olanak sağlayan bir gelişme olarak neoliberalizmin oluşumuna katkı sağladığı kadar, ekoliberalizmin pratik ve kuramsal temellerinin oluşumunda da oldukça önemli bir tarihsel kırılma noktası olmuştur. Bu süreç kimi yazarlarca “ekolojik modernleşme” olarak tariflenirken; (Hajer, 1995; Simonis, 1989; Weale, 1992: 66-92), bu şekilde hem sermaye birikim süreçleri ile çevresel bozulma arasındaki ilişki gizlenmiş (Çoban, 2018:39) hem de bu süreç dahilinde teknolojik üstünlüğü olan batılı gelişmiş ülkeler

açısından çevre teknolojileri yeni bir pazar haline gelmiştir.

Tüm bu gelişmeler esas itibari ile özünde birikim rejimine bağlı olarak sürekli büyümeyi hedefleyen ve bunu bir zorunluluk olarak içselleştirmiş kapitalizmin tüm dünyada eriştiği yeni üretim ölçeğinde kendisi açısından zorunlu bir dönüşümü ifade etmektedir. Neoliberal dönemde bu ideolojinin çevre alanında hayata geçirdiği teorik ve pratik açılımlar neticesinde çevre hem öncesindeki gibi serbest bir mal olmaktan ziyade üretim sürecinde kullanılacak bir alan haline gelirken, çevresel bozulmaların önüne geçtiği varsayılan teknolojik gelişmeler ise yine gelişmiş kapitalist ülkeler açısından eşitsiz (ve dolayısıyla kendileri açısından var olan avantajı sürekli kılan) gelişim modelinin devamlılığını sağlayacak işleyişler olarak görülmüştür.

Sermaye birikimine bağımlı olduğu için sürekli büyüme zorunluluğu olan kapitalizm için çevre neoliberal dönemde serbest mal olarak değil ele geçirilmesi gereken bir hammadde ve yutak alanı olarak görülmüştür. Bu çerçevede ekoliberalizm, yerküreyi tümünden metalaştırmaya güdülenmiş fikir yoğunluğuna erişmiştir. Balinalara çip takmaktan, temiz havanın satılabilir mala dönüştürülmesine kadar artık her şey ekoliberalizm içerisinde tartışılabilir hale gelmiştir.⁹ Hedef ekoliberalizm açısından hiç olmadığı kadar açık ve nettir: Yerküre üzerinde yatayda ve düşeyde hiçbir şey sahipsiz kalmamalı ve her şey piyasalaştırılmalıdır. Bu anlamda oldukça verimli bir alan olarak görülen çevre üzerinde ekoliberal ideolojinin tahakküm kurabilmesi için öncelikle her türlü anlam yoğunluğundan sıyrılarak doğanın metalaştırılması ve mutlak şartla özel mülkiyet ağıyla örülmesi ve bu örüntünün serbest piyasa işleyişinde değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

2.Eko-Liberalizmin Pratik Çerçevesi: Çevre Sorunlarına Yaklaşımlar ve Çözüm Önerileri

Ekoliberalizm kapitalizme karşı eleştiriler noktasında teorik bir çerçevenin yanında pratik alanda da varsayımlarıyla örtüşecek biçimde önerilerini geliştirmiştir. Bu anlamda serbest piyasa çevreciliği pratiklerini oluştururken stratejik olarak iki aşamada hareket etmiştir. Birinci stratejik aşama red aşaması olup; serbest piyasa çevreciliğine göre muhalif kesimlerin belirttiği gibi ekolojik kriz yaratacak seviyede büyük çevre sorunları yoktur.¹⁰ Sadece ekonomik faaliyetlerin

⁸ Çevresel değerlerin ve maliyetlerin muhasebeleştirilmesine yönelik örnekler için bkz. Mutlu, A. (2007). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Muhasebesi (II). *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 34, 162-173.

⁹ Bu anlamda çarpıcı örnekler gazetelere yansımaya başlamıştır. Hindistan'ın başkenti Yeni Delhi'de 5 Kasım 2019 tarihinde hava kalitesi indeksinde 527 puanla, dünyada şimdiye dek ölçülmüş en kirli hava kalitesi ölçüm değerleri ile rekor kırılırken, şehirdeki bir bar işletmesi mekânında temiz hava satışına başlamış ve 15 dakikalık temiz hava satışını 299 rupi (Yaklaşık 7 Dolar) ile fiyatlandırmıştır (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/hindistanda-15-dakika-temiz-hava-7-dolar-441417.html>, 20.04.2020). Yine hava kirliliğinin çok tehlikeli boyutlara ulaştığı Çin'de de şişeler içerisinde Kanada Dağ Havası satılmaya başlanmış ve Chen Guangbia isimli iş insanı tanesi 5 Yuana satılan bu şişelerden 10 gün içerisinde 10 milyon kutu satarak büyük bir gelir elde etmiştir (<https://www.haberler.com/cin-de-siseyle-ithal-edilen-temiz-hava-yok-satiyor-7970244-haberi>, 20.04.2020)

¹⁰ Bu konuda en dikkat çekici makalelerden birisi Geoforum Dergisinde 2012 yılında yayımlanan “Yaşamsal Ekosistem Güvenliği, Dolaşım ve

Biopolitik Çevre Vatandaşı” (Vital Ecosystem Security: Emergency, Circulation, and the Biopolitical Environment Citizen) adlı makaledir. Bu makale içerisinde tam da çevre konusundaki en tartışılabilir konulardan birisi olarak iklim değişikliği ele alınmıştır. Makalede Kanada'da yer alan Boreal Ormanlarının binlerce yıldır zaten farklılaşan iklim koşulları dolayısıyla yer değiştirdiği belirtilmiş, dolayısıyla iklim değişikliğinin engellenemez olağan bir süreç olduğu belirtilerek esas olanın ekosistemlerin doğal yapısı gereği bu belirsiz ve kontrol edilemez süreç içerisinde mitigation (azaltma) temelli politikalar yerine adaptation (uyum) temelli politikaların benimsenmesinin daha akıllıca olacağı ifade edilmiştir. Ormanlar odun sağlayıcı ve carbon yutağı olmaları sebebi ile birer yaşamsal ekosistem altyapısı (vital ecosystem infrastructure) olarak kavramsallaştırılmış ve bu altyapıların devamlılığının sağlanmasının (Korunması değil. Çünkü makaleye göre ekosistemler durağan değil devingendirler. Korumaya çalışmak da dolayısıyla anlamlı değildir) sadece makalede örneklendiği üzere bu altyapı sistemlerinin değişik çıkar grupları tarafından sahiplenilip mülkiyet altına alınmaları neticesinde gerçekleştirileceği belirtilmiştir (Baldwin, 2012).

meydana getirdiği çevre sorunları vardır ve bu sorunların esas kaynağı serbest piyasa kurallarının tam ve katıksız uygulanmamasından kaynaklanmaktadır. Bu noktada serbest piyasa çevreciliği ikinci aşamada bu “küçük” ölçekli çevre sorunlarının nasıl giderileceğini problem ve pratik alanına dâhil etmiştir. Bu kapsamda yaşanan çevre sorunlarının boyutuna göre katıksız serbest piyasa düzenlemesinden, devlet ve serbest piyasa karışımı politik uygulamalara kadar çeşitlenen çözüm önerileri serbest piyasa çevreciliğinin içerisinde önerilmiştir.

Ekoliberalizm kirlilik probleminde salt teknik bir konu olarak yaklaşmıştır. Çevre problemlerini gidermek kati suretle etik bir temelde tartışılacak konu olmayıp maddi olarak analiz edilmeli ve eğer kârlı ise onarım yapılmalıdır. Bu kârlılığı belirleyen temel bakış açısı çevrenin üretim aşamasındaki konumu ile ilgilidir. Çevre hammadde ve pazar alanı olarak görüldüğünden, çevresel problemin hammadde ve pazara etkisi değerlendirilmeli, eğer kârlılık varsa kirlilik önlenmelidir. Serbest piyasa çevreciliğine göre şu an için karlı görülmeyen müdahaleler kılığın yaşanmaya başlamasıyla birlikte ister istemez karlı hale gelecek ve ekonomik rasyonalite içerisinde koruma veya kirliliği azaltmaya yönelik hamleler kendiliğinden uygulamaya geçecektir. Bu kapsamda doğal varlıkların ekonomik değer kazanması için kılığın oluşmasını ekonomik kurgusu için zorunlu gören ekoliberalizm, bu anlamda kılığı da salt ekonomik bir denklemin değişkeni olarak tanımlamıştır. Bu denklem gereğince kılığa müdahale edilmesi ekonomik açıdan değerlendirilecek teknik bir konudan başka bir şey değildir.

Ayrıca ekoliberalizm doğal kaynakların sınırlılığı üzerinden üretilen ve büyümenin sınırlandırılması gerektiği yönündeki politikaları reddetmektedir. Büyümeden yana politikalarını oluşturan ekoliberalizmde kaynakların tükenmesi veya artması, doğrudan kaynakların fiyatları ile ilgilidir. Piyasa işleyişinde pahalı kaynakların kullanımı azalacak, yerini daha ucuz kaynaklar alacaktır. Bu şekilde ekoliberalizm doğal kaynakların tükenmesi sorununun fiyat sistemi, üretimin ikamesi, teknolojik yenilikler ve çevrenin kontrolü yoluyla kendiliğinden çözülebileceğini öne sürmüştür (Lecomber, 1983). Bu bağlamda problemin çözümü, ekonomik büyümeyi durdurmakta değil, fiyat sisteminin etkin işleyişi ve etkin kaynak kullanımında görülmüştür.

Daha net ifade etmek gerekirse ekoliberalizme göre çevresel problemlerin çözümü serbest piyasa işleyişinin içerisinde mevcuttur. Bugün sorun gibi görünen birçok konu da esas itibari ile serbest piyasa kurallarının tam olarak işletilememesi neticesinde ortaya çıkan problemler olarak tariflenmiştir. Bu problemlerin çözümü için serbest piyasa çevreciliğinin önerdiği araçlar teşvik, özel mülkiyet, teknoloji ve fiyatlandırılmış dışsallıklardır.

2.1. Teşvik

Serbest piyasa çevreciliğinin varsayımı gereği “teşvikler bütün insan davranışları üzerine etkilidir” (Anderson ve Leal, 1996: 17). Çünkü serbest piyasa çevreciliğinde insan doğası tamamen liberalizmin iddia ettiği üzere bencildir ve kişisel çıkarı üzerinden hareket eder. Ancak serbest piyasa çevreciliği açısından teşvik mekanizmasının etkili olup, piyasada anlamlı olabilmesi için liberalizmin tanımladığı homo economicus insan tanımı gereği, teşviklerin maddi ve bireysel çıkarların belirlediği temeller üzerine kurulu olması gerekmektedir. Bu durumu Stroup (2014: 21) “*Bireyler olarak bizler için farklı tercihlerin maliyetini idrak etmek ve değerlendirmek zor değildir. Bizler hepimiz için elde edilebilir olan alternatiflerin bize olan nispi maliyetlerine iyi ayarlanmışızdır. Bununla birlikte, başkalarının karşılaştığı maliyetleri idrak etmek ve hesaba katmak daha zordur*” biçiminde ifade etmiştir.

Ekoliberalizmde temel varsayım olarak insan doğasının değişmez olduğu ve bu değişmez yapı içerisinde motivasyonu sağlayan tek unsurun ekonomik refah olduğu varsayılırken, insanların bireysel çıkarları olmadan çevre koruma gibi bir güdüye sahip olmaları iyimser, hayalci bir görüş olarak görülmüştür. Teşvik mekanizmasının işleyebilmesinin bu anlamda öncelikli ve en sağlam nüvesi, serbest piyasa çevreciliğinde özel mülkiyet olarak ortaya çıkmaktadır. Yani insanların sadece mülkiyet ağırları içerisindeki iyileşme ve kötüleşmelerle ilgili olarak gerçek anlamda kaygılanacakları; bu çerçevede çözüm veya iyileştirme için sadece kendi bireysel motivasyonlarını artıracak özel mülkiyet veya gelir elde edecekleri alanlar içerisinde çaba gösterecekleri varsayımı ekoliberalizmde mevcuttur.

İkinci olarak bireysel refahın artırılmasına yönelik pratiklerin gerçekleştirilmesiyle ancak var olabildiği varsayılan teşvik mekanizmasının iyi işleyebilmesi için politik karar alma süreçlerinin (devletçi model) değil; piyasa mekanizmasının gerçekçi çözümü üreteceği tezi ekoliberalizm içerisinde güçlü şekilde mevcuttur. Çünkü ekoliberalizme göre merkezi politik karar alma süreçlerinin hâkim olduğu (devletçi) yapılarda, teşvikler bireysel çıkarlar öncelenerek değil, kurumsal çıkarlara göre (daha fazla personel, daha fazla bütçe vb) belirlendiğinden; bu tür bir sistem içerisinde bireylerin üstün bir ahlaka ve düşünce sistemine sahip olup, bu kurumsal teşviklerin artırılması için çaba göstereceğini beklemek liberalizmin kendi mantığı içerisinde mevcut değildir. Bu çerçevede teşvik mekanizmasının, soyut etik değerlerden ve kurumsal yapılar üzerinden işleyen bir yapıdan öte; öte çevre korumaya yönelik tek gerçek çerçevenin maddi ekonomik bir yapı üzerinde serbest piyasa işleyişi içerisinde var olabileceği iddia edilmiştir. Dolayısıyla ekoliberalizmde teşvik sistemi içerisinde bireysel refahın artırılması için kişilerin çabalarının doğal sonucu olarak çevresel iyileşmenin de kendiliğinden gerçekleşeceği iddiası mevcuttur. Örneğin yıllık yaklaşık 6000-8000 dolara kadar gelir seviyesinin arttığı ülkelerde hava kirliliğinin azalmaya başladığını (Grossman ve Kruger, 1995: 353-377); çok yoksul halkların maruz kaldığı su ve hava kirliliği türlerinin yükselen gelirlerle

birlikte azaldığını (Stroup, 2014: 33), çevre için fedakârlık yapma ve daha iyi bir çevre için harcama yapma isteğinin gelir artışından 2 kattan fazla hızla arttığını öne süren çalışmalar (Coursey, 1992) bu anlamda verilebilecek birkaç örnekten bazılarıdır.

2.2.Özel Mülkiyet Ağının Yaygınlaştırılması

Serbest piyasa çevreciliği, devlet müdahalesinin olduğu sistemi “merkezi politik kaynak yönetimi modeli” olarak tanımlamış ve bu tür bir sistem içerisinde bilginin genel olacağını, alana özgü olamayacağını, ayrıca bilginin sadece belirli teknokrat ve bürokratlar elinde toplanacağından yola çıkarak yaygınlaşmış ve erişilebilir bilginin oluşturulmasının mümkün olamayacağını öne sürmüştür. Bu doğrultuda ekoliberal görüş ancak özel sektör elinde kar ve zararlar yapılan eylemlere ilişkin sinyaller alınabileceğini, kamuda ise bu tür anlık sinyallerin alınamayacağını, sadece seçimler aracılığı ile uzun dönemli geri bildirimler alınabileceğini (Stroup, 2014), dolayısıyla kamu temsilcilerinin çevre konusuna duyarlı olmalarını beklemenin iyimser bir beklenti olduğu tezini öne sürmüştür (Asmus E. B. ve D. Billings, 1985 aktaran Şahin, 2012).

Tüm bu çerçevede serbest piyasa çevreciliği çevresel problemlerin çözümü ve buna bağlı olarak ekonomik işleyişin verimliliği açısından merkezi politik kaynak yönetimi modelini reddetmiş ve teşvikle ilişkili ve onu var eden nüve olarak “özel mülkiyet” kavramına merkezi bir rol yüklemiştir. Buradaki temel varsayım teşvik mekanizmasının maddi temeller üzerinden çalışması ve alana özgü yoğunlaşmış bilgiye ulaşabilmek için doğal kaynakların özel mülkiyete geçirilmesinin zorunlu olduğudur. Çünkü ekoliberal görüş açısından mülkiyet haklarının; kar dürtüsü, kişisel çıkar ve iyi kaynak yönetimi arasındaki bağları sağlayan stratejik bir önemi vardır (Ertürk, 2011:243).

Bu şekilde serbest piyasa çevreciliği özel mülkiyet sayesinde sorumluluk ilişkilerinin net şekilde belirlenmesi durumunda ancak kârın ve zararın ilgili sorumluya kolayca yüklenebileceğini varsaymıştır. Teşvik sistemi ile kişiler nasıl mülkiyet ilişkileri net olan piyasada ödüllendirilebiliyorsa, aynı şekilde sorumlulukları gereği cezalandırılmalarının da özel mülkiyet üzerinden işleyen serbest piyasa işleyişi içerisinde mümkün olabileceği varsayılmıştır.

Bu çerçevede dünya üzerinde var olan her şeyin piyasalaştırılması için mülkiyet ağı içine dâhil edilmesi ve metalaştırılması ekoliberalizmin stratejik hedefidir. Bu hedef doğrultusunda neoliberal ideolojinin çevresel politika demetlerinin toplamı olarak ekoliberalizm içerisinde düne kadar ortak mal olarak görülen birçok

şeyin metalaştırılması ve paylaşımına yönelik süreç küresel ölçekte ve kimi zaman uluslararası hukuk metinlerine de yaslanarak hayata geçirilmeye başlanmıştır. Artık yeryüzündeki yatayda ve düşeyde her metre kare alan ve canlı cansız her varlık bu metalaşma ve piyasalaşma sürecinin etki alanı içerisinde yer almaktadır. Örneğin bir yaşam formunun patentlenmesiyle, sanayi ürününün patentlenmesi arasında hiçbir fark olmadığını düşünen biyoteknoloji endüstrisi içerisinde faaliyet gösteren Oakland'daki Plant Technology şirketinde teknoloji transferi konusunda yönetici olan William Tucker sözleri bu anlamda oldukça çarpıcıdır: “*Biyolojik ya da kendiliğinden üreyebilen bir niteliğe sahip olmak o varlığı, somun ve vatandaş üretilen bir makine parçasından farklı kılmaz*” (aktaran Çoban, 2018: 114).

Kapitalist sınıf temsilcilerinin buna benzer söylemleri siyasi arenada da karşılık bulmuştur. Örneğin ABD Başkanı George Bush Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansında “*biyolojik çeşitlilikte önemli olan kendi haklarımızı, şirketlerin sahip olduğu haklarımızı korumaktır*” biçimindeki iadesiyle (Çoban, 2018: 34) biyoçeşitlilik konusunda önceliklerinin sermaye birikimi ve çıkarları olduğunu açık şekilde ortaya koymuştur. Benzer doğrultuda Biyoçeşitlilik Sözleşmesi dahilinde yürütülen tartışmaların tamamı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, kuzey ve güney mücadelesi gibi kavramlar altında formülize edilse de, esas itibari ile bu sözleşme özünde biyoçeşitlilik içerisindeki tüm varlıkları birer kaynak olarak görmekte ve mülkiyetinin nasıl kullanılacağına ilişkin tartışmalarla ilerlemektedir.¹¹

2.3.Teknolojik İyimserlik /Teknolojiye Koşulsuz Güven

Hava, su, toprak, okyanus gibi özel mülkiyet tesis etmesi oldukça zor olan alanlar şu an için ekoliberalizmin zaaf gösterdiği alanlar olarak görülse de bu alanlara yönelik serbest piyasa çevreciliği teknolojik bir iyimserliğe sahiptir. Ekoliberalizmin bu iyimserliği esasen ekonomik anlayışın fikri temellerinin üzerine kurulu olduğu Şikago Okulu'nun “kaynakların bilimsel yönetimi” anlayışının bir yansımasıdır (Nelson 2001: 2). Ekoliberalizmin kökeni Şikago Okulu'na dayanan görüşüne göre şu an için üzerinde mülkiyet ilişkisinin kurulmasının zor olduğu kaynaklar üzerinde mülkiyet ilişkilerinin yaratılmasını sağlayacak teknolojik gelişmeler bugün için eksik olsalar da gelecekte gün yüzüne çıkacaktır. Çünkü bu kaynaklarda kıtlık yavaş yavaş oluşmaktadır. Yaşanan kıtlığa, teknolojik gelişmeler eşlik edecek ve mülkiyet ilişkisi kurmanın maliyeti, elde edilen kardan düşük hale gelince bu alanlarda serbest piyasa çevreciliği ideali doğrultusunda özel mülkiyet tesis edilebilecektir.¹²

¹¹ Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nin tarihsel gelişimi ve bu sözleşme kapsamında sürdürülen tartışmaların kapsamlı bir incelemesi için Bkz. Ferhunde Hayrsever Topçu (2012) Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi: Müzakereden Uygulamaya, Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, Cilt 20, Sayı 1, s.57-97.

¹² Serbest piyasa çevreciliği ideolojisinin iyimserliğinin dayandığı tarihsel gelişme dikenli telin icadıdır. Amerika Birleşik Devletleri'nde geniş otlakların özel mülkiyet altına alınması duvar, tahta vb. malzemeler çok

maliyetli olduğundan belirli bir dönem başarısız olmuş, ancak dikenli tel gibi basit ama etkili bir teknolojik gelişme neticesinde çok geniş alanlar ucuz maliyetlerle mülkiyet altına alınabilmiştir. Bu örnekte yola çıkarak şimdilik imkânsız gibi görülen mülkiyet ilişkisi kurmanın, dikenli tel benzeri basit çözümlerle su, hava, okyanus üzerinde de yakın bir gelecekte başarılacağı yönünde iyimser bir öngörü vardır (Anderson ve Leal, 1996; Stroup, 2014).

Mülkiyet ilişkileri kurmanın zor olduğu bu alanlarda serbest piyasa çevreciliği devletin piyasalara sınırlı müdahalesini de kabul etmektedir. Bu görüşe göre devlet piyasada yer almamalı ancak düzenleyici olarak bulunmalıdır (Jong, 2005). Bu kendi ideolojik kurgusu içerisinde bir çelişki olmakla beraber, sadece (pazar ve teknolojiye bağlı) koşullar olgunlaşmıyaya kadar getirilmiş geçici bir çözüm olarak görülmüştür. Serbest piyasa çevreciliği teknoloji konusundaki iyimserliği ile uzun vadede özel mülkiyetin çevre sorunlarının giderilmesi adına yegâne çözüm olabileceğini öne sürmektedir.

Ekoliberalizmin teknolojik iyimserliği aynı şekilde dünyanın karşı karşıya kaldığı ekolojik kriz konusunda da mevcuttur. Ekolojik krizi öncelikle özgürlük kavramı çerçevesinde mutlak şartla reddeden ekoliberal görüş, yaşanan her türlü çevresel problemi mutlak şartla teknik bir konu olarak görmüş ve bu problemlerin ölçeği ne olursa olsun teknolojik müdahalelerle çözüleceğini belirtmiştir. Bu çözüm önerilerine ilişkin iki çarpıcı örnek küresel ısınma problemi üzerinden üretilmiştir. Örneğin Nobel adayı Paul Crutzen yeryüzünün albedosunu yükseltmek amacıyla stratosfere sülfür parçacıkları yüklemek suretiyle güneş enerjisinin büyük kısmının uzaya geri yansıtılarak önlenebileceğini öne sürerken; aynı şekilde fizikçi Freeman Dyson da küresel iklim değişiminin dünya ormanlarının dörtte birini genetiğiyle oynanmış karbon eritici ağaçlarla değiştirerek önlenebileceğini iddia etmiştir (Clark ve York, 2010). Görüleceği üzere yerkürenin milyarlarca yıl içerisinde oluşturduğu sistemde ortaya çıkan problemler basit birer teknik mesele gibi görülmüş ve bu problemlerin ölçeği ne olursa olsun teknolojik çabalarla çözümlenebileceği varsayılmıştır.

2.4. Dışsallıkların Fiyatlandırılması

Ekoliberalizm açısından dışsallıklar, mülkiyet altına alınamayan doğal varlıklardan sonra pratik alandaki en tartışmalı konu olmuştur. Serbest piyasa çevreciliğinin dışsallıklar konusuna getirdiği çözümler esas itibari ile mülkiyet odaklı olmuş ve dışsallıkların belirlenip el değiştirmesinin sağlandığı bir piyasa işleyişinde çevresel sorunların ortadan kalkacağı iddia edilmiştir. Şu an belirlenemeyen negatif ve pozitif dışsallıkların da zaman içerisinde teknolojik ilerlemeler neticesinde belirlenebileceği ve yakın gelecekte dışsallıkların belirlenmesinin en zor konu olduğu hava kirliliği için dahi etkin şekilde işleyebilecek bir piyasa mekanizmasının kurulabileceği savlanmıştır. Esas itibari ile ekoliberalizmin bu savının gerçekleştirilmesine yönelik ipuçlarının belirmeye başladığı görülmektedir. Günümüzde sanayi üretiminin neticesinde ortaya çıkan ve küresel ısınmaya sebep olan gazlar tam da ekoliberalizmin istediği biçimde ticari birer meta haline

gelmiştir. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Anlaşmasına bağlı olarak çıkarılan Kyoto Protokolü'nün hedefleri, tüm insanlığın ortak geleceğine yönelik olarak çizilen etik bir çerçeveden çıkarılarak serbest piyasa koşulları içerisinde değerlendirilen finansal enstrüman haline dönüşmüştür. Ülkelerin kotalarına göre kullandıkları ya da kullanmadıkları ya da fazla kullandıkları karbondioksit emisyonları artık alınıp satılabilir bir emtia haline gelmiştir.¹³ Yine üretilen karbon ayak izi kavramı ile sadece şirketler ve ülkelerin değil kişilerin dahi karbon yükünün hesaplanmasına yönelik girişimler başlamıştır. Bu şekilde gündelik yaşamımızın bizatihi kendisi, hatta metabolik faaliyetlerimiz dahi karbon cinsinden hesaplanabilmektedir.

3. Ekoliberalizm Çevre Sorunlarına Çözüm Olabilir Mi?

Ekoliberalizm kapitalizmin üretim ve tüketim aşamalarındaki temel argümanlarını çevre alanında yeniden üretip, genişlettiği için temelde kapitalizmin bütün çelişkilerini de bu alana taşımıştır. Bu noktada da bireye, mülkiyete ve bu mülkiyeti büyütecek kar artırımına üzerine kurulu ideolojik yapısı ekoliberalizme karşı yürütülen eleştirilerin de çıkış noktasını oluşturmuştur.

Ekoliberalizmin mülkiyete büyük bir anlam yükleyen ve mülkiyet sahibi kişinin sahiplendiği alanı en rasyonel biçimde koruyacağı varsayımı bu eleştirilerin en temel noktalarından birisini oluşturmaktadır. Kapitalizmin mülkiyeti büyük oranda değişim değeri üzerine biçimlendiren yapısı içerisinde mülkiyete geçirilen şeyin piyasa değeri o malı mülkiyet altında tutmak ya da tutmamak noktasında temel belirleyicidir. Yani salt piyasa değeri üzerinden işleyen bu kurgu mutlak bir metalaşma sürecini zorunlu olarak ortaya çıkarmakta ve bu noktada metalaşma sürecinin itici gücü olarak işlev gören mülkiyet kavramı insanın çevre ile ilişkisinde etik bir problemi yaratmaktadır. Çünkü mülk haline getirilmesi için metalaştırılması gereken doğanın ekoliberal görüş içerisinde herhangi bir şekilde içkin, varoluşsal, kendiliğinden bir anlam ve değeri yoktur ve olmamalıdır. Bir başka ifade ile ekolojinin etimolojik kökünü oluşturan "oikos" artık kelime anlamındaki gibi yuva değil zapt edilmesi gereken bir alana dönüşmüştür. Bu kurguda kendi mülkiyeti içerisine sıkışmış, kendi mülkiyeti dışındaki her alana ilişkin de zapt etme güdüsüne sahip insan ile doğa arasındaki ilişki sorunlu hale gelmiştir. Ekoliberalizmin bu kurgusu dâhilinde mülkiyet ilişkisi dışında ne kendini ne de başka bir varlığı anlamlandırmayan insanın kendi türüyle ve doğayla olan dayanışma duygusunun süreç içerisinde yok olma sürecine doğru evrileceği açıktır. Dolayısıyla bu süreç bir

¹³ Karbon ticaretinin entelektüel kökleri, kamusal kurumlardaki yöneticilerin, kirlenmenin ve kaynakların yok olmasının sonuçlarını yeni yeni düşünmeye başladıkları 1960'lı yılların başına kadar geriye gider. Chicago School ekonomisti R. H. Coase, 1960 yılında yayınladığı The Problem of Social Cost adlı makalesinde kirlenmeyi ekonomik bir "dışsallık" olarak gören geleneksel yaklaşıma karşı çıkmış ve kirlenmenin neden olduğu hasarla, kirlenme yaratan kuruluşun üretimini kısmaya zorladığında uğrayacağı ekonomik kayıp arasında doğrudan bir denklik önermiştir. Herhangi bir uyumsuzluk halinde, ekonominin bütün tarafları

en iyi şekilde tatmin edecek optimal kaynak tahsisini belirlenmesi gerektiğini ileri sürerek ürünün geliştirilmesini düzenleyecek adımların, bu düzenlemelerin değiştirmeyi hedeflediği piyasa işlemleriyle aynı değerde olması gerektiği önerisinde bulunarak kirlenmeyi serbest piyasa içerisinde değerlendirilmesi gereken bir hakka dönüştürmüştür. J.H.Dales tartışmayı ilerleterek kirliliğin, karşısında ceza ödenmesi gereken bir dışsallıktan çıkarılarak "kirlenme hakları piyasası" içerisinde çözümlenmesi halinde daha az tedbir ve maliyet gerektireceğini söyleyerek kirliliğin piyasalaşmasını önermiştir (Tokar, 2014: 114-115).

yandan insanı yalnızlaştırırken doğayı da savunmasız hale getirecektir.

Ekoliberalizm doğayı anlamsızlaştırarak metalaştırırken; doğayla ilişkisi koparılan insan figürü de basitleştirilmiştir. Ekoliberalizmin ideolojik kurgusu içerisinde insan salt ekonomik kaygılardan oluşan (homo-ecocomicus) bir varlığa indirgenirken; serbest piyasa mantığını işletebilmek için değerleri, inancı olmayan, doyurulması gereken isteklerden müteşekkil organizma olarak görülmüştür. Ekoliberalizmin doğa-insan diyalektiği içerisinde hem doğayı hem de insana yönelik bu indirgemeci ve basitleştirici bakış açısı esasen bir tercih değil zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü ekoliberalizmin düşünsel temelini oluşturan liberalizmde nitel değerlerden öte nicel değerler ve değişkenler söz konusu olduğu için inanç, alışkanlıklar ve değerler sisteminin tamamı nicel değerlendirmeye tabi tutulmak zorunda kalmıştır; bu doğrultuda inançlar ve değerler liberal ideoloji içerisinde nicel ölçümler yapılabilmesi için zorla istekler ve tercihler haline dönüştürülmeye çalışılmıştır (Sagoff, 1981). Dolayısıyla ekoliberalizm doğayı metaya çevirirken, tüm ahlaki ve etik kaygıları kapsamının dışına itmekten başka çaresi kalmamıştır (Lichtman, 2013: 279-280).

Bu etik ve ideolojik tartışmaların ötesinde serbest piyasa çevreciliğinin bireye ve dar mülkiyet kavramı üzerine dayalı bakışı içerisinde küreselleşen çevre problemlerine çözüm üretecek niteliğe sahip olacağı da kuşkuludur. Doğada işleyen süreçlerin her birinin yer küre ölçeğinde birbirine bağlı ve ayrılmaz bir bütün oluşturduğu bilimsel yaklaşımlarla ortaya konulmuşken; yani tüm dünyayı neredeyse tek bir ekosistem olarak tanımlamanın artık en gerçekçi ve yegane yöntem olarak görülmeye başladığı günümüzde, böylesine bütünlük ve kompleks bir yapıyı parçalı mülkiyet ilişkileri üzerinden tanımlamaya çalışmanın gerçekçi bir yaklaşım olamayacağı açıktır. Bu anlamda rekabet ve yarışma gibi kavramlardan öte makro ölçekte süreklilik ve dayanışmaya referans veren bütünlük ekosistem ilişkileriyle örülü yapısı, dünyanın ekoliberalizmin kuramsal temellerinde betimlediği yapıdan oldukça farklı olduğunu ortaya koymaktadır.

Yaşadığımız çevre sorunlarının küresel boyutu da bu anlamda bahsedilen ekolojik ilişkiler zincirinin ne kadar iç içe geçişkenlikleri barındıran kompleks yapılar olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla dünya ölçeğine yayılmış çevre sorunlarının, dar mülkiyet sınırları içerisine hapsedilmiş, bireysel çıkarlar çerçevesinde çözümlenebileceğini iddia etmek ekoliberalizmin en büyük açmazlarından biri olarak görülmektedir. Örneğin Tanuro “Yeşil Kapitalizm İmkansızdır” adlı eserinde kapitalist üretim ilişkilerinin yapısal özelliğinden dolayı çevre konusunda başarılı olmanın ötesinde bu alanda yıkım yaratacağını ifade etmiştir. Tanuro’nun altını çizdiği kapitalizme içkin kar hırsı ve bununla doğrudan ilişkili tüketim artışının son kertede küresel ölçekte ekosistemi yok etme tehlikesini yarattığını küresel iklim değişikliği üzerinden ortaya koymuştur (Tanuro, 2011). Benzer şekilde Kovel (2005, 2008)’de sürekli büyüme arzusundaki sermaye kurgusuna dayalı kapitalizmin bu

kurgusunun uygarlığın ve doğanın yok olma tehlikesini şiddetli biçimde içinde taşıdığını; bunun kapitalizmin işleyişe dayalı dönemsel arızası değil kurgusunun doğal sonucu olduğunu ifade etmiştir.

Bu anlamda kapitalizmin birikim rejimine bağlı olarak sürekli büyüme güdüsü içerisinde, özel mülkiyete, bireysel çıkara ve kar hırsına dayalı kurgusu ortada duruyorken bu sistem içerisinde yaratıldığı iddia edilen her türlü çözüm önerisinin en nihayetinde sermayenin temel güdülerini besleyecek sonuçlar yaratacağını bununla yaşanan krizi derinleştirmekten başka bir şey ifade etmeyeceği ifade etmiştir (Kovel ve Löwy, 2001). Kapitalizmin ortaya çıkardığı bu sonuçlar esas itibarıyla dönemsel veya liberal ideologların öne sürdüğü gibi serbest piyasa koşullarının eksiksiz uygulanmamasından kaynaklı değildir. Zaten kapitalizmin tarihsel gelişimi liberal ideologların bu varsayımlardaki yanlılığı bizatihi ortaya koymaktadır.

Sanayi Devrimi’nden günümüze kadar dünya üzerinde piyasalaştırılan nesnelere ve alanların sayısı artmış; piyasa koşulları her geçen gün yaşanan teknolojik ilerlemeler neticesinde öncesiyle kıyaslanamayacak ölçüde genişlemiş ve kapitalizmin kendi mantığı içerisinde gelişkin hale gelmiştir. Ancak bu süreç neticesinde dünyanın karşı karşıya kaldığı kirlilik ve yok oluş artık bir yıkım noktasına ulaşmıştır. Birleşmiş Milletler bünyesinde faaliyet gösteren Biyolojik Çeşitlilik ve Ekosistem Hizmetleri Konulu Hükümetler Arası Bilim-Politika Platformu (IPBES), 2019 yılında Paris’te yayımladığı Biyolojik Çeşitlilik ve Ekosistem Servisleri Üzerine Küresel Değerlendirme Raporu’nda 1900’den beri çoğu karasal ortamlarda yaşayan yabancı türlerin en az %20’sinin yok olduğunu ortaya koymuştur. Bugünkü gelişme çizgisiyle devam edildiğinde de amfibi türlerin %40’dan fazlasının, mercan resiflerinin yaklaşık %33’ünün ve tüm deniz memelilerinin üçte birinden fazlasının yok olma tehdidiyle karşı karşıya olduğunu belirtmiştir. Aynı raporda toplamda yaklaşık bir milyon hayvan ve bitki türünün de yok olma riskini taşıdığı belirtilmiştir (IPBES, 2019).

Bu küresel yok oluşu sürecini etkileyen en önemli unsur elbette kirlilikle beraber yapısal olarak sürekli büyüme zorunluluğu olan kapitalist üretim tarzı neticesinde atmosfere salınan sera gazlarından kaynaklı küresel ısınma sürecidir. Dünya Meteoroloji Örgütü’nün 2020 yılı Sera Gazı Bülteni verilerine 2019 yılında atmosferdeki CO₂ (40.5±0.2 ppm), CH₄ (1877 ±0.2 ppm) ve N₂O (332 ±0.1 ppm) miktarları yeni zirve noktalarına ulaşmıştır. Bu oranlar endüstri öncesi seviyeyle kıyaslandığında sırasıyla %148, %260 ve %123’lük bir artışa karşılık gelmektedir (WMO, 2020).

Görüleceği üzere ekoliberalizmin çevresel kalite anlamında yegâne araç olarak gördüğü, ne yaygınlaşmış özel mülkiyet ağı ne de fiyatlandırılmış dışsallıklar ve iyi işleyen serbest piyasa koşulları bugün yeryüzünün karşı karşıya kaldığı en önemli problemlere dair olumlu bir sonuç vermiştir. Biyoçeşitlilik anlamında tüm canlı ve cansız varlıkları metalaştırıp mülkiyet altına alma

çabaları yoğunlaştıkça biyoçeşitliliğin oranı azalmış; karbon piyasası içerisinde karbon salınımları alınıp satılabilir hale geldikçe ve bu piyasa büyüdükçe de küresel ısınmaya neden olan gazların atmosferdeki oranı artmıştır.

Tüm bu veriler bize açık ve net olarak göstermektedir ki yeryüzünde çevresel anlamda yaşadığımız krizin sorumlusu bizatihi kapitalist üretimin kendisidir. Dolayısıyla ekoliberalizm istediği kadar bizlere çözümün serbest piyasa koşulları içerisinde var olduğunu söylesin, öneriler işleyiş sadece ve sadece yaşadığımız sorunların derinleşmesine sebep olacak ve küresel ölçekte bir yıkıma daha hızlı şekilde erişmemize sebep olacaktır.

3.Sonuç

Kapitalizm ideolojik kurgusu gereği krizler yaratmaya meyilli yapısı içerisinde tarih sahnesine çıktığından bu zamana yıkımlar ve krizlerle birlikte var olagelmıştır. Sermaye birikimini ve bu birikimi artıracak biçimde sermaye döngüsünü hızlandırmayı temel hedef olarak ortaya koyan kapitalizmin bu krizlerinin boyutu her geçen gün büyümektedir. 19. yy'da İngiltere'de ortaya çıktığında şehirler ölçeğinde ortaya çıkan çevre kirliliği ve yoksulluğun boyutları günümüzde küresel ölçeğe erişmiş durumdadır.

Ekoliberalizm neoliberal dönemde çevre problemlerinin geniş kesimlerin günlük hayatında hissedilir hale gelmesiyle birlikte, kapitalizmin düşünsel kökeninin dayandığı liberal ideolojinin çevre alanında yaşadığı kırılma neticesinde ortaya çıkmıştır. Ekoliberalizm bir yandan çevre üzerinden yükseltelen muhalefete karşı koyacak ideolojik argümanları kapitalizme sağlarken, diğer taraftan da üretim ölçeğinin tüm küreye yayıldığı neoliberal dönemde yatayda ve düşeyde her türlü varlığın ve işleyişin özel mülkiyet ağına dâhil edilmesi için ideolojik argümanları kapitalizm lehine sunmuştur. Bu çerçevede özgürlük, mülkiyet kavramlarını çevre alanında yeniden yorumlarken, "doğal çevre" kavramını da kendi ideolojik kurgusu içerisinde yapı bozuma uğratmıştır.

Bu kurgu her ne kadar kapitalizmin kendi ideolojik kurgusu açısından çözüm önerilerini sunuyor gibi görünse de, kapitalizmin sermaye çoğaltımına dayalı mülkiyet arzusundan mütevellit, bu doğrultuda yıkıcı rekabeti içselleştirmiş insan kurgusunun insan-çevre ilişkisi açısından etik ve pratik birçok problemi de ortaya çıkardığı bir gerçektir. Bu gerçeklik artık günümüzde batı dünyasının hâkimiyetindeki uluslararası örgütlerce hazırlanan raporlara dahi yansımış durumdadır.

Bu anlamda doğaya salt zapt edilmesi gereken ve sadece mülkiyet ilişkileri ile anlamlı hale gelecek vahşi bir alan olarak bakan ekoliberalizmin bakış açısındaki yıkıcı ekonomik güdü neticesinde insanın parçası olduğu doğaya karşı yabancılaşma sürecinin keskinleşeceği ve bu yabancılaşma sürecinin giderek büyüyen ekonomik krizle bütünleşerek ve onu derinleştirerek kültürel, estetik ve psikolojik küresel bir krize dönüşeceği en yıkıcı ve yakın bir gerçeklik olarak insanlığın önünde

durmaktadır. Kapitalizmin tüm bu yapısal arızaları ortada iken mevcut işleyişinin derinleşmiş ve yaygınlaşmış biçimini ifade eden neoliberal işleyişte başka bir sonucu beklemenin hiçbir bilimsel yanı yoktur. Olabilecek tek şey yerküre üzerinde Sanayi Devrimi'nden bugüne kadar devam eden yıkıcı sürecin derinleşerek ve hızlanarak devam etmesidir. Bu anlamda ekoliberalizm, kapitalist üretim modelinin yükselen muhalefete karşı oluşturduğu ideolojik bir siper ve ayrıca kapitalizmin çevre alanında hâkimiyet kurmasına olanak sağlayan bir ideolojik çerçeve olarak durmaktadır. Bu anlamda ekoliberalizm ekolojik çözümler üreten bir alternatif açılım olmanın ötesinde; kapitalizme çevresel anlamda yeni bir yapılanma olanağı sunmuş ideolojik bir araçtır.

Kaynakça

- Aktan, C. C. (2004), *Yeni İktisat Okulları*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Altuğ, F. (1990), *Çevre Sorunları*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Anderson, T. L., Leal, D. R. (1996), *Serbest Piyasa ve Çevrecilik*, Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları.
- Asserson, W. (2007). *The Economists In The Garden: The Historical Roots Of Free Market Environmentalism*, USA: Montana State University Department of History and Philosophy Professional Paper, web sitesinden erişildi: <http://www.montana.edu/history/documents/papers/2007WalkerAsserson.pdf>.
- Aşıcı, A. A. (2017), İktisadi Düşüncede Çevrenin Yeri ve Yeşil Ekonomi: Karşılaştırmalı Bir Analiz, Ahmet Atıl Aşıcı ve Ümit Şahin (Ed.) *Yeşil Ekonomi* içinde (s. 35-56). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Baldwin, A. (2012), Vital Ecosystem Security: Emergency, Circulation And The Biopolitical Environment Citizen, *Geoforum*, 45, 1-10.
- Baradat, L. P. (2012), *Siyasal İdeolojiler Kökenleri Ve Etkileri*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Berktaş, F. (2009), Liberalizm: Tek Bir Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji, H. B. Örs (Derleyen), *Modern Siyasal İdeolojiler* içinde (s. 47-114). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Heidelberg Çağrısı (1994) *Birikim*, Sayı (57-58), 35-37.
- Clark, B., York R. (2010), Çatlaklar Ve Değişimler Çevre Krizlerinin Kökenine İnmek, *Monthly Review*, Cilt (22), 63-76.
- Coursey D. (1992) *The Demand for Environmental Quality*, St. Louis, Mo.:John M. Olin School of Business, Washington University.
- Çevre ve Orman Bakanlığı (2011), *Karbon Piyasalarında Ulusal Deneyim Ve Geleceğe Bakış*, Ankara.

- Çoban, A. (2018), *Ekolojik İhtilaflar ve Kapitalizm*, Ankara: İmge Kitabevi
- Ertürk, H. (2011), *Çevre Politikası*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Grossman G. M., Kruger, A. B. (1995), Economic Growth and the Environment, *Quarterly Journal of Economics* 110, No:2, 353-377.
- Hajer, M. (1995) *The Politics of Environmental Discourse: Ecological Modernisation and Policy Process*, Oxford, Oxford University Press.
- Hayek, F. V. (2013), *Özgürlüğün Anayasası*, İstanbul: Bigbang Yayınları.
- Hayek, F. V. (2014), *Kölelik Yolu*, (5. Baskı), Ankara: Liberte Yayınları.
- IPBES, (2019), *Summary For Policymakers Of The Global Assessment Report On Biodiversity And Ecosystem Services Of The Intergovernmental Science-Policy Platform On Biodiversity And Ecosystem Services*. S. Díaz, J. Settele, E. S. Brondizio E.S., H. T. Ngo, M. Guèze, J. Agard, A. Arneth, P. Balvanera, K. A. Brauman, S. H. M. Butchart, K. M. A. Chan, L. A. Garibaldi, K. Ichii, J. Liu, S. M. Subramanian, G. F. Midgley, P. Miloslavich, Z. Molnár, D. Obura, A. Pfaff, S. Polasky, A. Purvis, J. Razzaque, B. Reyers, R. Roy Chowdhury, Y. J. Shin, I. J. Visseren-Hamakers, K. J. Willis, and C. N. Zayas (eds.). IPBES secretariat, Bonn, Germany.
- Jong, F. (2005), Piyasa Kurallarıyla İşleyen Bir Yeşil Ekonominin Temel İlkeleri. *Üç Ekoloji Doğa, Düşünce, Siyaset*, Cilt (4), 102-105.
- Kovel, J. (2005), *Doğanın Düşmanı Kapitalizmin Sonu mu, Dünyanın Sonu mu?*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Kovel, J. (2008), Eco-socialism, Global Justice, and Climate Change, *Capitalism Nature Socialism*, 19(2): 4-14.
- Kovel, J. ve Löwy, M. (2001), Ekososyalist Bir Manifesto (çev. Emre Ergüven), 20.02.2020 tarihinde Birikim Dergisinin <http://www.birikimdergisi.com/guncel/ekososyalist-bir-manifesto> adresinden alınmıştır.
- Lecomber, R. (1983), *İktisadi Büyüme Ve Çevre Sorunları*, İstanbul: Ak Yayınları Ltd. Şti.
- Li, M. (2008), İklim değişimi, büyümenin önündeki engeller ve sosyalizmin gerekliliği. *Monthly Review*, Cilt (19), 97-112.
- Lichtman R. (2013), *Liberal İdeolojinin Marksist Eleştirisi*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Lipietz, A. (2017), Korkular ve Umutlar: Liberal Üretkenlik Modelinin Krizi ve Yeşil Alternatif, Ahmet Atıl Aşıcı ve Ümit Şahin (Ed.) *Yeşil Ekonomi* içinde (s. 35-56). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Locke, J. (2010), *Hükümet Üstüne İkinci Tez*, İzmir: İlya Yayınevi.
- Locke, J. (2013), *İnsan anlığı üzerine bir deneme*, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Meadows, Donatella,H., Meadows, D.,L., Randers, J., Behrens W. (1978), *Ekonomik Büyümenin Sınırları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi Yayınları.
- Mutlu, A. (2007), Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Muhasebesi (II). *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 34, 162-173.
- Nelson, R. H. (2011), Free-Market Environmentalism: A Brief History And Overview, 2nd Annual Meeting of the Coalition of Western Academic Centers 2001'de sunulan bildiri. http://faculty.publicpolicy.umd.edu/sites/default/files/nelson/files/institutional/Free_Market_Environmentalism.pdf)
- Önder, T. (2009), *Yeşil Siyaset*, İstanbul: Opus Yayınları.
- Ponting, C. (2012), *Dünyanın Yeşil Tarihi, Çevre ve Büyük Uygarlıkların Çöküşü* (3. Baskı). İstanbul: Bilnet Matbaacılık.
- Sagoff, M. (1981), Economic Theory And Environmental Law, *Michigan Law Review*, Cilt (79), 1393-1419.
- Sanera M., ve Shaw, J. S. (1999), *Korkular Değil Gerçekler*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Sarıca, M. (1973), *100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Simonis, U.E. (1989), Ecological Modernisation of Industrial Society: Three Strategic Elements. *International Social Science Journal*, 121, 347-365.
- Smith, A. (1976), *The Theory Of Moral Sentiments*, Oxford: The Glasgow Edition.
- Stroup, R. L. (2014), *Eko-Nomi Ekonomi Ve Çevre Hakkında Herkesin Bilmesi Gerekenler*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Şahin, Y. (2012), Çevre Sorunları ve Liberalizm. İmga, O ve H. Ongun (Ed.), *Yeşil ve Siyaset* içinde (179-194), Ankara: Lotus Yayınevi.
- Tanuro, D. (2011), *Yeşil Kapitalizm İmkansızdır*, İstanbul: Habitus Yayıncılık.
- Tokar, B. (2014), *İklim Adaletine Doğru*, İstanbul: Öteki Yayınevi.
- Topçu, F. H. (2012) Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi: Müzakereden Uygulamaya. *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt 20, Sayı 1, 57-97.
- Weale, A. (1992), *The New Politics of Pollution*. Manchester ve New York, Manchester University Press.

Wissenburg, M. (1998), *Green Liberalism, The Free And The Green Society*. Londra: UCL Press.

WMO (2020), Greenhouse Gas Bulletin-The State of Greenhouse Gases in the Atmosphere Based on Global Observations through 2019 (No. 16), Italy: World Meteorological Organization Atmospheric Environment Research Division, Science and Innovation Department, Geneva.

Yerli, A. T. (2001), *Çevre Sorunlarının Ekonomik Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

İnternet Kaynakları

<https://www.trthaber.com/haber/dunya/hindistanda-15-dakika-temiz-hava-7-dolar-441417.html> Erişim tarihi: 15.10.2019.

<https://www.haberler.com/cin-de-siseyle-ithal-edilen-temiz-hava-yok-satiyor-7970244-haberi/> Erişim tarihi: 20.12.2019.

The IEA, Electricity Statistics,
<https://www.iea.org/statistics/electricity/>, Erişim tarihi: 12.10.2019.